

**Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy
učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci**

**Heterogenita v tělesné výchově
(průvodce studiem)
Ludmila Mikláňková**

Cíle:

Cílem je seznámit s problematikou práce s heterogenním kolektivem žáků ve školní tělesné výchově. Dílčím cílem je upozornit na význam školní tělesné výchovy pro rozšiřování penza pohybových dovedností jednotlivých žáků a podpoře pozitivního klimatu ve třídě prostřednictvím pohybových aktivit.

Průvodce textem:

1. Význam pohybové aktivity pro dítě v kontextu povinné školní docházky
2. Podpora heterogenity ve vzdělávání
 - 2.1 Legislativa
 - 2.2 Některá úskalí dobrého záměru v kontextu školní tělesné výchovy
3. Učitel tělesné výchovy a heterogenní skupina žáků/školní třída
4. RVP ZV a výběr učiva v tělesné výchově
 - 4.1. Zájmy žáků
 - 4.2 Některé limity žáků se SVP při pohybových aktivitách a modifikace podmínek v tělesné výchově
 - 4.3. Sluchové postižení
 - 4.4. Zrakové postižení
 - 4.5. Mentální postižení
 - 4.6. Tělesné postižení
 - 4.7. Sociální znevýhodnění

1. Význam pohybové aktivity pro dítě na počátku povinné školní docházky

Významnou roli při posuzování zralosti a připravenosti dítěte na povinnou školní docházku hrají ukazatelé jeho fyzické zralosti. Jedním z nich je i úroveň motoriky (např. schopnost koordinace pohybů, funkčnost vizuo-motoriky) a také celková úroveň fyzické zdatnosti budoucího školáka. Dosud uskutečněné výzkumy prokazují i souvislost mezi kognitivními schopnostmi a úrovní motoriky.

Je ale nutné vědět, že inaktivita dětí má bezprostřední psychosociální důsledky. Dovednosti jako je např. běh, poskoky, skoky, hod a chytání míče apod. umožňují hrát si s ostatními dětmi, vedou k rozvoji sociálních kompetencí a pochopení sociálních pravidel.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Nedostatky v této oblasti vedou často k sociálnímu odmítání dítěte ze strany vrstevníků a postupnému snížení úrovně sociální atraktivity žáka v daném kolektivu (Matějček a Dytrich, 1994; Martiník a kol., 2007; Tomporowski, Lambourne, Okumura, 2011; Vágnerová, 2012 a další).

Deficity v oblasti jemné motoriky implikují výskyt poruch učení a chování, které se promítají do školní úspěšnosti žáka, do úrovně jeho sociálních kompetencí a následně do schopnosti jeho adaptace ve školní třídě (Arbesman, Bazyk & Nochajski, 2013; Cho, Ji, Chung, Kim & Joung, 2014). Oblast je také často zkoumána z hlediska adaptivního chování nebo inaktivity dítěte jako negativního důsledku nadváhy a obezity (American Occupational Therapy Association, 2014; Oliver, Schofield, Kolt, 2007; Smith a kol., 2013).

2. Podpora heterogenity ve vzdělávání

„Každé dítě má právo být vzděláváno společně se svými vrstevníky, a to při současném zohlednění a vytváření možností pro uspokojení potřeb jeho i potřeb ostatních“. (Průcha, Valterová, Mareš, 2003, 49). K heterogenitě v kontextu tělesné výchovy přistupujeme s vědomím, že děti mají větší potřebu sociálního kontaktu, a proto také více inklinují k pohybovým aktivitám skupinovým než individuálním. Prostřednictvím pohybových aktivit lze do kolektivu začlenit i děti s postižením nebo s problémy v sociální oblasti, protože při nich dochází k verbální i nonverbální komunikaci a k tělesnému kontaktu zcela spontánně. Při pohybové aktivitě dětí „mizí“ bariéry etnické, sociální či religiózní, což částečně eliminuje kulturní specifika (Miklánková, 2006). Pohybové aktivity také umožňují dítěti orientaci v sociálních skupinách ve smyslu hledání „vzorů“, neboť nabízejí většinou pozitivní vzory. Na druhé straně nedostatky ve fyzické zdatnosti a pohybových dovednostech v mladším školním věku bývají často příčinou sociálního odmítání jedince ostatními dětmi a ztěžují začlenění žáka do kolektivu. Proto je nutné i v rámci školní tělesné výchovy podněcovat děti k pohybové aktivitě

Záměry tzv. Bílé knihy „Pro vzdělávání žáků daného věku je důležitá vhodná pracovní atmosféra, úzký a velmi lidský kontakt mezi učitelem a žákem i žáky mezi sebou, který se přetváří ve společně uznávaný řád (pravidla), naplněný pochopením, respektem, spoluprací, aktivitou, prostorem pro každého. Žáci by měli být postupně vedeni k vzájemnému hodnocení a sebehodnocení.“ (MŠMT, 2001, 48) je možné i při existenci heterogenity v tělesné výchově naplnit, a to za určitých podmínek.

Heterogenita ve vzdělávání s sebou nese řadu otázek, na které je nutné hledat odpovědi prostřednictvím výzkumů a úzkou spoluprací pedagogů v praxi a výzkumníků. Podle Hubera (2009) některé experimentální modely z 90. let minulého století dokazují, že např. sociální integrace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami je v podstatě možná. Ale první výsledky výzkumu realizovaného v Německu (Severní Porýní-Vestfálsko) však ukazují, že heterogenita ve vzdělávání nepřináší jednoznačně pozitivní výsledky pro postižené žáky, a naopak snižuje jeho přínos pro žáky zdravé.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

2.1 Legislativa

Nástup do praxe po úspěšném ukončení vysokoškolského studia je pro začínajícího pedagoga určitě významným životním krokem. V této souvislosti je nutné orientovat se v aktuálně platných dokumentech (platné znění Školského zákona ve znění účinném od 1. 9. 2017 do 31. 8. 2018 naleznete na <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-1-9-2017-do-31-8-2018>).

V souvislosti s realizací školní tělesné výchovy logicky reaguje legislativa na změny ve vnímání heterogenity ve vzdělávání. Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se SVP a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, která vymezovala jejich vzdělávání za pomoci podpůrných opatření, odlišných nebo poskytovaných nad rámec opatření spojených se vzděláváním žáků v tzv. běžných školách, byla novelizována (62/2007) a mj. se částečně věnovala problematice některých pohybových aktivit žáků se SVP. Další novela (147/2011) zrušila možnost nepřijetí žáka se SVP na tzv. běžnou základní školu. Oblast zdravotní způsobilosti mj. i pro uvolnění žáka z vyučování v předmětu tělesná výchova ošetřuje Vyhláška 391/2013 Sb. Ministerstva zdravotnictví České republiky ze dne 25. listopadu 2013. V §7 jsou zde definovány jednorázové lékařské prohlídky, které je možno provádět za účelem zjištění nemocí, vad a stavů, které by při absolvování např. předmětu tělesná výchova vedly ke zhoršení zdravotního stavu konkrétní osoby, což je významné především při tzv. „osvobození“ žáka z tělesné výchovy.

Zásadní změnou a legislativním ukotvením inkluzivního vzdělávání v českém školství byl § 16 novelizovaného zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním a vyšším odborném a jiném vzdělávání (školského zákona), ve znění pozdějších předpisů (změny vycházejí ze zákona č. 82/2015 Sb., novela školského zákona). Na jeho základě byla vydána vyhláška č. 27/2016 Sb. ze dne 21. ledna 2016, o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných). Součástí vyhlášky je i přehled podpůrných opatření a další přílohy. Výčet těchto podpůrných opatření a jejich účel byl stanoven ze strany MŠMT vyhláškou, která definuje i podpůrná opatření v oblasti obsahu vzdělávání a úpravy očekávaných výstupů pro žáky se SVP (<http://www.msmt.cz/vzdelavani/spolecne-vzdelavani-1>.) Orientaci v problematice podpůrných opatření mj. i ve školní tělesné výchově vám usnadní publikace Michalíka, Baslerové a Felcmanové *akol.* (2015). Financování podpůrných opatření je ošetřeno v § 161 aktuálního znění Školského zákona <http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-1-9-2017-do-31-8-2018>).

Aktuální úprava RVP ZV (2016) je součástí Opatření ministryně školství, mládeže a tělovýchovy, kterým se mění Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání č. j. MSMT -28603/2016 ze dne 22. února 2016, která platí pro základní školy od 1. 9. 2016. Změny RVP ZV, 1. stupeň ve vzdělávací oblasti Člověk a zdraví jsou více směřovány na

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

problematiku zdraví a bezpečí se snahou o zdůraznění významu těchto témat nejen ve vzdělávání, ale i v životě člověka. Poslední úpravu RVP ZV včetně průvodce novým zněním naleznete např. na <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=6433>. V případě nejasností nebo dotazů se můžete obrátit na Národního ústavu pro vzdělávání v Praze (NÚV) (<http://www.nuv.cz/p/konzultacni-centrum>) nebo využijte nabídky NÚV ke konzultacím a dalšímu vzdělávání pedagogických pracovníků <http://www.msmt.cz/vzdelavani/13-dalsi-vzdelavani-pedagogickych-pracovniku?highlightWords=dal%C5%A1%C3%AD>).

RVP ZV je „živým „ dokumentem, proto další úpravy lze očekávat. Na webových stránkách Metodického portálu MŠMT (<http://rvp.cz/informace/aktuality-ze-vzdelavani-ke-dni-6-9>) často probíhají veřejné diskuse k různým tématům, mj. i na téma „jak pojmout revizi RVP ZV“. Názory pedagogů či osob, které se o danou problematiku zajímají mnohdy přispějí ke zvýšení kvality těchto změn.

2.2 Některá úskalí dobrého záměru v kontextu školní tělesné výchovy

Heterogenita v lidské společnosti není novinkou, je znakem společenství lidí od jeho vzniku a i učitelé se s ní „odnepaměti“ setkávali při své práci se žáky. Někdy je považována za jev negativní – zdroj sporů, konfliktů, narušení práce v jinak homogenní třídě. Ale může být i přínosná ve smyslu pozitivního vnímání „jinakosti“, pochopení jejích příčin a využití některých jejích aspektů.

Mezi principy vzdělávání patří mj. zaměření na potřeby všech vzdělávaných, celková strategie vzdělávání vytvořená učitelem, kvalitní výuka pro všechny žáky, prospěšnost pro všechny žáky, celková změna klimatu školy apod. Podle Houšky (2007, s. 7) jde o „vytvoření diferencovaných podmínek různým dětem tak, že všechny – ač se svými schopnostmi mohou lišit – získají prostředí, které je optimálně rozvíjí a přitom mohou pracovat ve společné, výkonově heterogenní sociální skupině“. K realizaci tohoto dobrého záměru je v kontextu školní tělesné výchovy potřebné uvědomit si i některá jeho úskalí.

Kvalifikace učitelů vyučujících tělesnou výchovu

V rámci vzdělávání heterogenní třídy logicky vznikají zvýšené nároky na kompetence učitele v tělesné výchově – organizace činností v kontextu bezpečnosti všech žáků, poskytování dopomoci a záchrany, reakce na podstatně rozdílné fyzické a mentální dispozice žáků, nároky na rozdílné způsoby komunikace se žáky vyplývající např. z jejich postižení, vytváření IVP, komunikace s rodiči žáků včetně poradenství v oblasti tělesné výchovy apod. Proto nyní vzniká potřeba připravit a propracovat kvalitní systém dalšího vzdělávání pedagogů na běžných základních školách a současně, v rámci pregraduálního vzdělávání, již připravovat pedagogy – budoucí vyučující předmětu tělesná výchova jak na 1., tak na 2. stupni základních škol s vysokou mírou profesních kompetencí v dané oblasti. Tyto nároky splňují studijní obory vzdělávající učitele pro 1. stupeň škol v kombinaci se speciální pedagogikou. Pro zájemce o vzdělávání žáků na 2. stupni základních škol v oblasti tělesné výchovy, která postihuje i oblast práce se žáky např. se SVP, jsou určeny studijní obory

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

zaměřené na aplikovanou tělesnou výchovu (vzdělávání žáků se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním a sociálním znevýhodněním v oblasti tělesné výchovy). „Pokud mluvíme o vysokoškolském studiu APA (případně aplikované tělesné výchovy /ATV/), máme na mysli obor z oblasti pedagogických věd zaměřený na osoby se speciálními potřebami, využívající jako primární edukační nástroj pohybové aktivity se záměrem rozvíjet fyzické (motorické), sociální a psychické kompetence jedinců se speciálními potřebami.“ (Bartoňová, Ješina, 2011, s. 19).

Pro pedagogy v praxi v oblasti společného vzdělávání je určena nabídka Národního ústavu pro vzdělávání, kterou naleznete např. na webových stránkách (<http://www.msmt.cz/vzdelavani/13-dalsi-vzdelavani-pedagogickych-pracovniku?HighlightWords=dal%C5%A1%C3%AD>).

Počet žáků ve třídě

V dokumentech MŠMT (<http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/klicove-dokumenty-ke-spolecnemu-vzdelavani?highlightWords=inkluz>) je zmíněna možnost snížení počtu žáků, pokud je začleněn žák s podpůrným opatřením III. - V. Je zřejmé, že při aktuálně stanoveném maximálním počtu žáků ve vyučovací jednotce a s ohledem na specifika vyučovací jednotky tělesné výchovy (nároky na bezpečnost, pohybově aktivní obsah apod.) a obecně známá fyzická a psychická specifika dětí školního věku je tento počet žáků velmi vysoký. Určitou

Asistent pedagoga v tělesné výchově

Jistou nadějí jak pomoci učitelům v praxi při vzdělávání žáků např. se SVP poskytla navrhovaná Vyhláška k provedení § 19 a některých dalších ustanovení zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů (vyhláška o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami) (<http://www.msmt.cz/file/36496/>), která se věnuje upřesnění pozice asistenta pedagoga a vymezuje jeho činnosti. Ale asistent pedagoga ani ve smyslu dalších navrhovaných úpravy požadavků na jeho kvalifikaci nemusí mít tělovýchovné vzdělání, proto je jeho pomoc pedagogu či žákovi v tělesné výchově např. při vzdělávací činnosti nebo práce „podle pokynů jiného pedagogického pracovníka“. Stejně tak problematická je pomoc asistenta pedagoga při komunikaci se žáky, pokud asistent pedagoga nebo tlumočnické nemá potřebné vzdělání v oblasti tělesné výchovy (neovládá terminologie, nemusí tedy porozumět pokynům vyučujícího apod.). Neschopnost zprostředkovat žákovi přesné informace, výklad nebo instrukce učitele tělesné výchovy ke konkrétní činnosti může vést k úrazu žáka nebo spolužáků (potažmo i asistenta pedagoga nebo tlumočnické).

Bezpečnost a ochrana zdraví žáků

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Důležitým faktorem v zajištění bezpečnosti všech žáků a prevenci úrazů v tělesné výchově je požadavek speciálního oděvu – cvičebního úboru včetně cvičební obuvi. Právo svobody projevu ve školách zformulované ve sdělení MŠMT - říjen 2014 č.j.: ČŠIG-3601/14-G21 ze dne 6. října 2014 hovoří jednoznačně: „Právo vyjadřovat své náboženské přesvědčení prostřednictvím náboženských symbolů musí být zachováno, nesmí však v důsledku nošení takových symbolů docházet ke ztížené identifikaci osoby (nesmí být tedy např. tvář zahalena takovým způsobem, že nelze nebo lze obtížně identifikovat obličej).“ ([http://www.msmt.cz/search.php?s\[sort\]=date&query=%C4%8C%C5%A0IG-3601%2F14-G21+](http://www.msmt.cz/search.php?s[sort]=date&query=%C4%8C%C5%A0IG-3601%2F14-G21+)). Požadavky na bezpečný cvičební úbor v tělesné výchově jsou zaručeny právem školy na „omezení možnosti nosit libovolný oděv a jeho součásti (v tomto případě tedy např. veškeré pokrývky hlavy, čepice, kšiltovky nebo také náboženské pokrývky hlavy apod.) s ohledem na specifické prostředí teoretického či praktického vyučování“, a to z důvodů zajištění „bezpečnosti a ochrany zdraví pro všechny účastníky vzdělávání, dodržování hygienických pravidel apod.“ ([http://www.msmt.cz/search.php?s\[sort\]=date&query=%C4%8C%C5%A0IG-3601%2F14-G21+](http://www.msmt.cz/search.php?s[sort]=date&query=%C4%8C%C5%A0IG-3601%2F14-G21+)). Podle uvedeného dokumentu by měla být tato výjimka „jako nejméně sporná cesta“ uvedena ve vnitřním řádu školy. V zájmu právní bezpečnosti učitele tělesné výchovy, potažmo školy by měla existovat i zcela „nesporná“ cesta v této oblasti.

Nároky na materiální a prostorové podmínky tělesné výchovy

„TV je specifickým předmětem vzhledem k cílům, obsahu, organizaci, využívání pomůcek a dalšímu.“ (Bartoňová, Ješina, 2011, s. 50–51). Podmínky pro tělesnou výchovu by měly být takové, aby umožňovaly využití pro široké spektrum žáků, a současně vyhovovaly specifickým některých skupin nebo individuálním potřebám jednotlivých žáků v heterogenním kolektivu. Tato problematika je ošetřena ve výše uvedeném návrhu Vyhlášky k provedení § 19 a některých dalších ustanovení zákona č. 561/2004 Sb., (<http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/klicove-dokumenty-ke-spolecnemu-vzdelavani?highlight=Words=inkluz>), která naznačuje určité možnosti získávání a financování kompenzačních nebo speciálních pomůcek. Mnohé pomůcky, tělocvičné náčiní a tělocvičné nářadí využívané v tělesné výchově např. pro intaktní populaci jsou poměrně finančně náročné. Ekonomické zatížení škol, rodin apod. související se zavedením možnosti začlenit žáky se SVP do tzv. běžné školy nelze prozatím odhadnout. Bylo by vhodné zformulovat i pravidla pro užití některých kompenzačních pomůcek ve vyučovacích jednotkách tělesné výchovy, které se mohou stát zdrojem úrazu konkrétního žáka nebo spolužáka při společně prováděných pohybových aktivitách.

Vhodné prostorové a materiální podmínky jsou považovány za závažné a pozitivní faktory při provádění pohybových aktivit. V kontextu podpory heterogenity ve vzdělávání ve školní tělesné výchově lze proto doporučit i zmapování tělovýchovných prostor a materiálních podmínek tělesné výchovy (nářadí a náčiní) na základních školách, které jsou v RVP ZV

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

(2013) uváděny jako zcela nezbytné. Zodpovědně posoudit jejich kvantitu a kvalitu vzhledem k požadavkům vzdělávání v daném vzdělávacím oboru, včetně např. prostor pro odkládání oděvu a obuvi a prostor pro hygienu žáka. Údaje by měly být bezpochyby poskytnuty odborníkům ze speciálně pedagogických zařízení ve snaze o zvýšení jejich informovanosti při rozhodování např. o začlenění žáka se SVP do tzv. běžné školy. Pokud pedagog potřebuje pro edukaci konkrétního žáka v tělesné výchově speciální pomůcky, je nutné toto vymezit v individuálním vzdělávacím plánu žáka (IVP).

A kde hledat speciální pomůcky? Zaměřte se především na internet (např. <http://www.maxim-zdr.cz>; <http://www.benecykl.cz>; <http://www.wesco.cz/obchod>; <http://www.cstps.cz>; <http://www.ligavozic.cz>; www.ligavozic.cz apod.).

3. Učitel tělesné výchovy a heterogenní skupina žáků/školní třída

Edukační proces s kolektivem žáků s různými vstupními podmínkami a překážkami v učení (vnitřními i vnějšími) v tělesné výchově je velmi náročný. Přitom způsob realizace školní tělesné výchovy by měl přinášet žákům radost a současně vést ke zdokonalování a postupnému rozšiřování spektra pohybových dovedností, které si osvojili doposud. Měl by žáky motivovat k dalším pohybovým aktivitám, a to nejen v konkrétní vyučovací hodině, ale i ve volném čase mimo školu. Žáci by měli pochopit, že pohybové aktivity jsou jedním z prostředků podporujících jejich zdraví. Neoddělitelným cílem by mělo být dosažení pozitivního vnímání a tolerance odlišností ostatních vrstevníků, pochopení a vzájemná pomoc v kolektivu žáků.

Je vhodné nenásilnou formou žáky seznamovat se specifiky vyskytujících se typů omezení při konkrétních činnostech v tělesné výchově. Prostřednictvím zážitkových aktivit, relaxačních cvičení, zájmových činností nebo psychomotorických cvičení je vést k tomu, aby si uvědomili náročnost omezení vyplývajících např. z daného postižení. Pomocí podpory vzájemné spolupráce a s využitím potenciálu odlišností dětí spoluvytváříme se žáky pozitivní klima v třídním kolektivu. V zahraničí využívaný peer buddy programs (peer companion) (Klavina, 2007; Carter, Cushing, Kennedy, 2009; Hughes, Carter, 2008) není u nás prozatím důsledně podpořen legislativou, ale některé jeho prvky lze s úspěchem využít. Žák se při něm stává kamarádem, zprostředkovatelem sociálních interakcí, usměřovatelem a podporovatelem spolužáka např. s postižením při společných činnostech. Tato spolupráce vede ke vzájemnému poznávání specifík postižení, limitů při pohybových aktivitách a jejich důsledků, podporuje pozitivní klima v heterogenní skupině (Švamberk-Šauerová, 2011).

Na konkrétní nedostatky (fyzické, mentální apod.) neupozorňujeme, vyzvedáváme kladné výsledky žáka, ale neuchylujeme se k idealizaci! Pomoc poskytujeme, pokud ji žák potřebuje (pozor na tzv. ochranářství, které může snižovat sebedůvěru a aktivitu konkrétního žáka). Samozřejmostí je aplikace individualizace a diferenciací ve výuce. Zapletalová a Mrázková (2014/2016) vymezují doporučené metody a styly práce v rámci podpůrných opatření realizovaných v tzv. společném vzdělávání. Doporučit lze dodržování principu pestrosti

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

nabízených aktivit, přitažlivosti zvolených metod, nabízeného učiva i zvolených forem práce pro daný heterogenní kolektiv. Kromě habituálních vyučovacích jednotek využíváme ke splnění cílů tělesné výchovy i dalších organizačních forem tělesné výchovy (relaxačních chviliek v ostatních vyučovacích předmětech, odpočinkových činností o přestávkách, zájmových činností v kroužcích apod.

Velmi důležitým momentem v práci pedagoga je jeho schopnost „zdůvodnit svoji práci“, tzn. objasnit (žákům, kolegům, nadřízeným, rodičům apod.) a zdůvodnit volbu didaktické metody, postupu, stylu a formy práce se žákem. Přispívá ke vzájemné důvěře v „trojúhelníku“ škola - žák - rodič a významně se podílí na příznivém klimatu třídy.

4. RVP ZV a volba učiva v tělesné výchově

Aktuální úprava RVP ZV (2016) vymezuje učivo pro základní školy v kontextu společného vzdělávání. V oblasti očekávaných výstupů dochází k vymezení jak obecných, tak minimálních požadavků na žáka.

4. 1. Zájmy žáků

Primárně se s heterogenitou skupiny/školní třídy potýkáme v kontextu genderu. Specifika dívek a chlapců se začínají projevovat již v průběhu 1. stupně základní školy a rozdílnost fyzických dispozic a především zájmů můžeme pozorovat již u žáků 4. a 5. ročníků, kdy výuka tělesné výchovy probíhá ještě koedukovaně. Abychom zabránili poklesu motivace a aktivity buď dívek nebo chlapců, orientujeme se při výběru učiva mj. podle zájmů žáků (Frömel, Novosad, Svozil, 1999). Využíváme pozorování činnosti dívek a chlapců při konkrétně nabízených pohybových aktivitách – reakce na požadavky pedagoga, pozornost při výkladu činnosti, reakce na neúspěch při osvojování pohybové dovednosti, přístup žáka k samostatné činnosti v hodině apod. K aktivizaci žáků může přispět i změna sociálně interakčních didaktických forem práce, tzn. podpora skupinové formy práce, nebo vhodná volba didaktických stylů (např. s nabídkou, reciproční, se samostatným objevováním apod.). K těmto krokům je ale nutné přistoupit s vědomím, že:

- žáci jsou schopni samostatně plnit úkoly na daném stanovišti,
- naplánované učivo umožňuje využití konkrétního didaktického stylu nebo formy (nároky na dopomoc a záchranu, zajištění bezpečnosti žáka apod.),
- cvičební prostor umožňuje aplikaci dané didaktické formy

4. 2 Některé limity žáků se SVP při pohybových aktivitách a modifikace podmínek v tělesné výchově

Při realizaci školní tělesné výchovy logicky zohledňujeme diagnostikovanou hloubku a etiologii postižení. K pohybovým aktivitám i výběru učiva přistupujeme s vědomím, že úroveň pohybových a schopností i širě spektra nově osvojených pohybových dovedností se promítá nejen do fyzické zdatnosti žáka, ale také do psychické a sociální složky jeho osobnosti (Stupňáková, Navrátilová, Procházka in Valenta, Michalík, Lečbych, 2012).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

V kontextu tzv. společného vzdělávání je velmi důležitá orientace v dané problematice (Ješina, Kudláček a kol., 2011; Válková, 2012; Kurková, 2010; Kudláček a kol., 2013).

4.2.1. Sluchové postižení

U žáků se sluchovým postižením zohledňujeme sníženou schopnost kontroly okolního prostředí, která může vést k úrazům a zvýšenou hlučnost danou postižením. Jsme si vědomi možnosti omezení vnímání polohy těla, omezení kontroly rychlosti pohybu, snížené kontroly správnosti vykonávaného pohybu. Vyskytnout se může snížená schopnost vnímání rytmu pohybu a koordinace. Z pohledu interakcí žák - učitel je nutné udržovat konverzační vzdálenost při zadávání úkolů, zpětnovazební informaci nebo pokynech z oblasti bezpečnosti žáků. Vizualizace požadovaného pohybu je nutná. U žáků se zaměříme na rozvoj vnímání rytmu, naslouchání, rozlišení figury a pozadí, sluchovou diferenciaci (rozlišování), sluchovou analýzu a syntézu, sluchovou paměť apod. (Panská, 2005; Kurková, 2010).

Při volbě učiva obvykle nejsou žádná velká omezení. Úlevy lze doporučit při cvičení na náradí (tam, kde dochází k rotačním pohybům), při míčových hrách, při skocích na trampolínce. V případě těžkých poruch rovnováhy je ale nutné doporučení lékaře (popř. osvobození z tělesné výchovy). Pozn. Učitel v tělesné výchově by měl zvládnout alespoň základy znakové řeči.

4.1.2. Zrakové postižení

Pokud zrakové postižení žáka umožňuje účast ve školní tělesné výchově, musí pedagog reflektovat možné omezení prostorového nebo periferního vidění, které se má vliv na orientaci v prostoru a rovnováhu žáka. S tím bývá často spojen pokles kvality a kvantity osvojených pohybových dovedností. Problémy se projevují i v oblasti tzv. rozvoje pohybových schopností, např. koordinace, obratnosti apod. Zvýšené nároky na koncentraci pozornosti a zapojení sluchu, které pohyb v prostoru tělocvičny nebo hřiště vyžaduje, potom souvisí s vyšší unavitelností při pohybových aktivitách. – náročnost atp. Postižení se promítá i do hrubé motoriky žáka – držení těla, chůze, běhu apod. V důsledku zrakového postižení žáka často dochází ke snížení jeho sebedůvěry, k nedůvěře a strachu z nově učených dovedností a neznámých pohybových aktivit.

Podmínky školní tělesné výchovy vyžadují úpravu prostředí (barevný kontrast podlah, skla, nebezpečných míst, dostatek světla, hmatové značky). Stejně tak jsou nutné speciální pomůcky (ozvučené míče, ozvučené gumy, rolničky, míč s gumou na uvázání v pase, kapesní svítilna, zvukový majáček apod.). Při tvorbě kurikula pro takto postiženého žáka je nutné vymezit dostatek času na osvojení nových pohybových dovedností. Pedagog musí být schopen nabídnout dostatek alternativ u těch pohybů, které žák nemůže v důsledku svého postižení vykonávat. Orientaci v dané problematice napomůže odborná literatura (např. Janečka, Bláha a kol., 2013; Bláha, 2010).

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

4.1.3. Mentální postižení

Pohybové aktivity mentálně postiženého žáka většinou nevyžadují specifické pomůcky (pokud nejde o kombinaci s dalším postižením). Významným faktorem při práci s mentálně postiženým žákem v tělesné výchově osoba a osobnost pedagoga. Spektrum osvojených pohybových dovedností i prožitků z pohybových činností úzce souvisí se vzájemným vztahem mezi pedagogem a žákem, důvěrou, antipatií či sympatií apod. U žáků s lehkým mentálním postižením (LMP) je integrace v tělesné výchově doporučena, u hlubšího postižení je nutné její přínosy zvážit.

Motorika žáka s LMP vykazuje nižší úroveň koordinace, obratnosti, kinestézie, rovnováhy a jemné motoriky. Efekt snížených intelektových schopností ovlivňuje proces poznávání, rozlišování a osvojování pohybových dovedností. Úroveň pohybových schopností má velké variační rozpětí. Úroveň motorické docility je snížena, tzn. že žák si pomaleji osvojuje nové pohybové dovednosti, dlouho setrvává ve fázi generalizace a často není schopen provádět více záměrných pohybů současně. Osvojené dovednosti mají malou plastičnost (modifikace často nejsou možné), jejich spektrum je užší a jejich kvalita bývá nižší. Schopnost účastnit se konstruktivních aktivit bývá snížena. Přesto, pokud vytvoříme aplikované edukační prostředí, je žák s LMP schopen osvojit si řadu pohybových dovedností (Karásková, 2010; Karásková, Coufalová, 2010; Ješina a kol., 2013). Pedagog ale musí vycházet ze symptomatologie konkrétního žáka.

Při diagnostikovaných poruchách autistického spektra se ve vztahu k pohybovým aktivitám a tělesným cvičením můžeme setkat s velkou variabilitou. Školní tělesná výchova má svá specifika – činnosti probíhají ve větším prostoru, hodně osvětleném, prostředí je oproti jiným vzdělávacím předmětům hlučné, často se špatnou akustikou, převlékání do cvičebního úboru ve společných šatnách může být díky zvýšené senzitivě problematické z hlediska snížené koordinace, pomalejšího tempa, pachu. Pro školní tělesnou výchovu lze doporučit přítomnost asistenta proškoleného v oblasti poruch autistického spektra.

4.1.4. Tělesné postižení

V souvislosti s typem tělesného postižení žáka je často nutné upravit přístup nejen do cvičebního prostoru, ale i šaten, WC, popř. sprch (bezbariérový přístup). Z hlediska procesu osvojování pohybových dovedností není narušeno vnímání. Pedagog by měl být orientován v oblasti aplikovaných pohybových aktivit (Kudláček, M., Ješina, O. 2008; Kudláček a kol., 2013a) včetně možností získání nebo zapůjčení kompenzačních pomůcek vhodných pro tělesnou výchovu. Pedagog by měl být schopen zjistit, které pohybové aktivity a tělesná cvičení žák zvládne, popř. jak modifikovat jejich podmínky (Kudláček a kol., 2013b). Někdy se u žáků s tělesným postižením mohou vyskytnout specifické reakce – negativismus, bezohlednost, pasivita, afektovanost apod. Z důvodu zajištění bezpečnosti všech žáků je nutné upozornit na přítomnost kompenzačních pomůcek (vozik, berle, chodítka aj.) na cvičební ploše a stanovit zásady jejich případného odložení. V rámci školní tělesné výchovy

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

se snažíme u žáků docílit osvojení širokého spektra takových pohybových dovedností, které může žák v kontextu svého postižení zvládnout (Kudláček, Ješina, 2008; Čadová a kol., 2012), zaměřujeme se také na koordinaci a správné držení těla, a to při zvažování schopnosti spolupráce dítěte (psychické zábrany, stud před spolužáky atp.). Aktivitu žáka podporujeme pochvalou, vhodnou volbou dílčích cílů (systém „malých kroků“) a nabídkou vhodně zvolených alternativ pohybových dovedností a tělesných cvičení v případech, že konkrétní pohybovou činnost nelze modifikovat.

4.1.5. Sociální znevýhodnění

Žáci se sociálním znevýhodněním vyrůstají v prostředí s nízkým sociálním statutem nebo vykazují ohrožení sociálně patologickými jevy/ je u nich nařízena ústavní či ochranná výchova/má postavení azylanta nebo je účastníkem řízení o udělení azylu/ s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka (Felcmanová, Habrová a kol., 2015). Z hlediska školní tělesné výchovy je nutné zajistit optimální vztah mezi pedagogem a žákem z hlediska jeho vyváženosti, tzn. tolerovat osobnostní a etnická specifika, ale stanovit nutné hranice ve vzájemném vztahu). V souvislosti se specifiky konkrétního žáka se mohou vyskytnout vnitřní bariéry a někdy je nutné překonávat odpor k pohybové aktivitě obecně. Je nutné vést žáka k dodržování pravidel (zažití úspěchu, sebekontrola), respektování práv vrstevníků (seznamovací hry, manipulace s osobními zónami, taktilní hry) (Trávníková, Sebera, Blahutková, 2007; Karásková, 2007).

Podněty k zamyšlení:

1. Jak byste rodičům dítěte zodpověděli tyto „všetečné dotazy“:
 - Musí mé dítě umět kotoul vpřed, skákat přes švihadlo nebo šplhat po laně!?
 - Je nutné, aby se děti v tělesné výchově tak zpotily a zadýchaly?
 - Proč pan/paní učitel/ka přesvědčuje mé dítě, aby zkusilo nějaké tělesné cvičení nebo pohybovou aktivitu, když ono se bojí?
 - Nemůže se mé dítě v tělesné výchově zranit, když se mezi běžajícími dětmi bude pohybovat také dítě na vozíčku?
 - Nebude lépe, když své dítě se sluchovým postižením necháme úplně „osvobodit“ z tělesné výchovy?
2. V čem spatřujete přínosy a v čem negativa heterogenity v hodinách tělesné výchovy?
3. Budete propagovat nulovou orientaci na výkon žáků nebo mu „dopřejete zažít“ výhru i prohru? Dokážete zdůvodnit svou odpověď?
4. Je reálná realizace peer tutoringů ve školní tělesné výchově, resp. naleznete oporu v platné legislativě?

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

5. Víte kde hledat metodickou pomoc nebo zapůjčit speciální pomůcky pro školní tělesnou výchovu žáků se SVP?

Kontrolní otázky:

1. Kde naleznete legislativní opory z oblasti podpory heterogenity v tělesné výchově?
2. Na základě kterých kritérií budete volit didaktickou formu práce se žáky v heterogenní třídě?
3. Které didaktické metody můžete využít v tělesné výchově při práci se žákem: se zrakovým postižením, s mentálním postižením, se žákem z jiného sociokulturního prostředí?
5. Znáte alespoň 2 dokumenty vztahující se k bezpečnosti a ochraně zdraví žáků v tělesné výchově?

Studijní literatura:

1. Základní

Bartoňová, R., Ješina, O. (2011). *Individuální vzdělávací plán ve školní tělesné výchově*. Olomouc: UP v Olomouci.

Bláha, L. *Pohybové aktivity a zrakové postižení. Problémy a možnosti*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010.

Čadová a kol. *Metodika práce se žákem s tělesným postižením a zdravotním znevýhodněním*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2012.

Houška, T. *Inkluzivní škola*, 2. vydání. Praha, Abraka-Dabra s.r.o., 2012.

Janečka, Bláha a kol. *Motorické kompetence osob se zrakovým postižením*. Olomouc Univerzita Palackého, 2013.

Ješina a kol. *Úvod do didaktiky aplikovaných pohybových aktivit žáků s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013.

Ješina, O., Kudláček, M. a kol. *Aplikovaná tělesná výchova*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011.

Karásková, V. *Motivační náměty pro podporu vzdělávací oblasti Člověk a zdraví*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011.

Kudláček, M. a kol. *Základy aplikovaných pohybových aktivit*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013a.

Kudláček, M. a kol. *Aplikované pohybové aktivity osob s tělesným postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013b.

Kudláček, M., Ješina, O. *Integrace žáků s tělesným postižením do školní tělesné výchovy*. Olomouc Univerzita Palackého, 2008.

Kurková, P. *Vzdělávání žáků se sluchovým postižením z hlediska vedení ke zdravému životnímu stylu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Michalík, J., Baslerová, P., Felcmanová, L. a kolektiv. *Katalog podpůrných opatření. Obecná část. Pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu zdravotního nebo sociálního znevýhodnění*. 1. vydání. Olomouc, Univerzita Palackého, 2015.

<https://apa.upol.cz/zdroje-a-publikace/literatura/knihy-a-skripta>

Panská, S. *Pohybové hry pro děti se sluchovým postižením*, 1. Vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha, leden 2016.

Válková, H. *Teorie aplikovaných pohybových aktivit*. Olomouc: Univerzita palackého, 2012.

Doplňující

Bartoňová, R., Ješina, O. (2011). Společně v integrované školní tělesné výchově. *Aplikované pohybové aktivity v teorii a praxi*, 2(1), 50-60.

Karášková, V. Psychomotorika. Distanční text. Dostupné z: http://iks.upol.cz/wp-content/uploads/2014/02/Karaskova_Psychomotorika.pdf [cit. 5. 9. 2017]

Klíčové dokumenty ke společnému vzdělávání. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/klicove-dokumenty-ke-spolecnemu-vzdelavani-3>[cit. 10. 9. 2017].

Hughes, C., Carter, E. W. *Peer Buddy Programs for Successful Secondary School Inclusion*, 1st Edition. Brookes Publishing, 2008.

Švamberk Šauerová, M. Využití vlivu vrstevníka (peer tutoring) při rozvíjení čtenářství. *Gramotnost, pregramotnost a vzdělávání*. Výzkumná studie. Roč. 1, č. 2, 2017. ISSN 2533-7890 (On-line).

Švamberk Šauerová, M., ed. a Hošek, V. ed. *Zážitková pedagogika - zdroj inspirace v edukační praxi: kolektivní monografie*. Vydání první. Praha: Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra, spol. s r.o., 2015. 210 stran. ISBN 978-80-87723-17-3.

Trávníková, D., Sebera, M. Blahutková, M. Psychomotorika. Brno: Masarykova univerzita, 2007. Dostupné z: <https://is.muni.cz/elportal/estud/fsps/js07/psychom/pages/000.html> [cit. 30. 8. 2017]

Biddulph, S. *Tajemství výchovy dívek*. Praha, Portál, 2016.

Frömel, K., Novosad, Z., Svozil, Z. *Pohybová aktivita a sportovní zájmy mládeže*. 1. vyd., Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1999.

3. Rozšiřující

Bartoňová, R., Ješina, O. (2011). Praktické problémy účasti žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v tělesné výchově. *Tělesná výchova a sport mládeže*, 77(6), 27-31.

Financování podpůrných opatření je ošetřeno v § 161 aktuálního znění Školského zákona (<http://www.msmt.cz/dokumenty-3/skolsky-zakon-ve-zneni-ucinnem-od-1-9-2017-do-31-8-2018>).

Karášková, V., Coufalová, K. Šikula. Pracovní sešit pro vzdělávací obor tělesná výchova. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Klavina, 2007). The effects of peer tutoring on Interaction Behaviors in Inclusive Physical education. Dissertation Work. Riga, LASE, 2007.

KOSTKA (návrat po nemoci) <http://dum.rvp.cz/materialy/zpatky-ve-skole.html>

Kudláček, M., Machová, I. (2008). *Integrace – jiná cesta*. Olomouc: UP v Olomouci.

Kudláček, M., Vyskočil, T. (2008). *Integrace – Jiná cesta II*. Olomouc: UP v Olomouci.

Metodický portál MŠMT ČR. Dostupné z: [http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/13897/kooperativni-uceni-aby-to-fungovalo-.html/\[cit. 4. 9. 2017\]](http://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/13897/kooperativni-uceni-aby-to-fungovalo-.html/[cit.4.9.2017])

Nápadník – sborník informací a rad pro život s postižením. 2011. Brno. Liga vozíčkářů.

Truksová, M., Ješina, O. (2012). *Integrace jiná cesta VII*. Olomouc: UP v Olomouci.

Vyskočilová, A. (2010). *Integrace – Jiná cesta III*. Olomouc: UP v Olomouci.

Vyskočilová, A., Ješina, O. (2011). *Integrace – jiná cesta IV*. Olomouc: UP v Olomouci.

Vyskočilová, A., Ješina, O. (2011). *Integrace – jiná cesta VI*. Olomouc: UP v Olomouci.

Carter, E. W., Cushing, L., Kennedy, C. *Peer Support Strategies for Improving All Students' Social Lives and Learning*, 1st Edition. Brookes Publishing co., 2009.

Švamberk Šauerová, M. Využití outdoorových aktivit v rámci reedukační péče o děti s poruchami aktivity a pozornosti. In: Mirovský Tomáš, ed. *Nové trendy v plánování ploch a zařízení pro sport a wellness v Praze: kolektivní monografie*. 1. Vyd.. Praha: Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra, spol. s r.o., 2016

Švamberk Šauerová, M. *Hyperaktivita nebo hypoaktivita – výchovný problém?* Bratislava: Wolters Kluwer, 2016

Literatura a další zdroje užité v textu:

American Occupational Therapy Association. (2014). Research opportunities in the area of mental health promotion, prevention, and intervention for children and youth. *American Journal of Occupational Therapy*, 68, pp. 610–612.

Arbesman, M., Bazyk, S., Nochajski, S. M. Systematic review of occupational therapy and mental health promotion, prevention, and intervention for children and youth. *American Journal of Occupational Therapy*, 2013, 67, pp. 120–130.

Cílek, V. *Krajiny vnitřní a vnější*. Praha: Dokořán, 2002.

Felcmanová, L., Habrová, M. a kol. *Katalog podpůrných opatření pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu sociálního znevýhodnění*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015.

Huber, Ch. *Gemeinsam einsam?: Empirische Befunde und praxisrelevante Ableitungen zur sozialen Integration von Schülern mit Sonderpädagogischem Förderbedarf im Gemeinsamen Unterricht*. Zeitschrift für Heilpädagogik. Nienburg : Verband Deutscher Sonderschulen, 2009, 60(7), 242-248. ISSN 0513-9066.

Cho, H., Ji, S., Chung, S., Kim, M., Joung Y. S. Motor Function in School-Aged Children with Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder in Korea. *Psychiatry Investig.*, 2014, 11(3), pp. 223–227.

Podpůrné aktivity směřující ke zkvalitnění pregraduální přípravy učitelů na Univerzitě Palackého v Olomouci

Matějček, Z., Dytrych, Z. *Děti, rodina a stres*. Praha: Galén, 1994.

Martiník, K. *Základy výživy, aneb, změňte svůj metabolismus, zlepšete si cukrovku, snižte vysoký cholesterol, upravte si krevní tlak a především redukujte hmotnost, nepřibírejte na váze, netrapte se hladem a zdravě žijte dle současných znalostí vědy*. Hradec Králové, Garamon, 2007.

Oliver, M., Schofield, G. M., Kolt, G. S. Physical activity in preschoolers: Understanding prevalence and measurement issues. *Sports Med.*, 2007, 37(12), pp. 1045–1070.

Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. (2003). *Pedagogický slovník*, 4. vyd., p. 49. Praha: Portál.

Smith, A. L., Hoza, B., Linnea, K., McQuade, J. D., Tom, M., Vaughn, A. J. Pilot physical activity intervention reduces severity of ADHD symptoms in young children. *J Atten Disord.*, 2013, 17, pp. 70–82

Stupňáková, S., Navrátilová, M., Procházka, M. in Valenta, M., Michalík, J., Lečbych, M. a kol. *Mentální postižení v pedagogickém, psychologickém a sociálně-právním kontextu*. Praha: Grada Publishing, 2012.

Tompsonski, P. D., Lambourne, K., Okumura, M. S. Physical activity interventions and children's mental function: an introduction and overview. *Prev Med*, 2011, 52(Suppl. 1), pp. 3-9.

Vágnerová, M. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha, Univerzita Karlova, 2012.

Zapletalová, J., Mrázková, J. *Metodika pro nastavování podpůrných opatření ve školách ve spolupráci se školskými poradenskými zařízeními*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2014/2016.